

HÁTHA ÚGY VAN

Várady Szabolcs: *De mennyire*

Várady Szabolcsnak, a kortárs líra egyik legmagasabban kanonizált szerzőjének minden kötete eseményszámba megy, ugyanakkor aligha lehet az a benyomásunk, hogy művei folyamatosan jelen volnának az irodalmi diskurzusban. A költő a *bon mot* szerint eleve a válogatott műveit írja – ráadásul rendkívül szigorú válogató. Némi túlzással azt mondhatnánk, hogy az 1981-es *Ha már itt vagyot* 1988-ban követő *Hátha nem úgy van* után harminc évet kellett várni, hogy a kezünkbe vehessük a szerző harmadik verseskötetét. Ez többé-kevésbé akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy 2003-ban napvilágot látott *A rejtett kijárat* című nagy gyűjteményes kötet (alcíme szerint: *Versék, fordítások, próza, egyebek*), s ebben az akkor hatvanéves szerző külön ciklusban (*Eltérítések*) közölte az 1989 és 2002 között született költeményeit: húsz oldalon huszonöt verset. Várady esetében tehát csak megszorítással működhet a befogadásnak az a modellje, hogy a születő életmű folyamatosan a figyelem körébe vonja a korábbi szövegeket is. Ennek ellenére mindjárt pályája kezdete óta jelentős értelmezések láttak napvilágot munkásságáról, legutóbb, 2018 nyarán Pór Péter tanulmánya éppen a *Jelenkor* lapjain.

Azon túl, hogy Váradyt Petri György mellett tartja számon az irodalomtörténet-írás mint a nyelvkritikus és ironikus, de a nemzedékekkel korábbi költészet lírája felé is – és nem csak a posztmodernen keresztül – nyitott költészet képviselőjét, a költő szerkesztőként is rendkívül jelentős hatást gyakorolt az ezredforduló magyar lírájára. A *Holmi* versrovatának gazdájaként ugyanis nemcsak a versízlés és a költészeti kánon alakításában volt fontos szerepe huszonöt éven keresztül, hanem a lapnál, illetve – kedvező esetben – a lapban verssel jelentkező szerzőkkel folytatott levelezése, műhelytanácsai révén aktívan segédkezett a magyar versirodalom születésében is. A kontrafaktikus gondolatmenetek hívei eltöprenghetnek azon, mennyiben alakult volna másként a magyar líra újabb története, ha Várady Szabolcs 1989-től nem a *Holmi* szerkesztésében, hanem a költői aktivitásában jelölte volna ki irodalmi tevékenységének fő terepét. Lírikusi és szerkesztői munka feszültségéről mindenesetre a szerző így ír *Lapzárta* című versében: „Te jó ég, mennyit leveleztem! / Versíróként ez lett a vesztem? / Ez itt egészen versszerű. / A kőből is kinő a fű” (23.).

A mások verseire fordított figyelem és az azokba fektetett gondolati energia minden bizonnyal elvonhatja az erőket a versírás kreativitásától. Az új kötetet mégsem tekinthetjük újrakezdésnek, egyrészt mert Várady Szabolcs költői pályája a publikálás szünetei ellenére soha nem szakadt meg, másrészt pedig azért sem, mert az új kötet szervesen kapcsolódik az életmű korábbi részeihez: nemcsak reflektál régebbi

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
96 oldal, 1999 Ft

verseire, hanem továbbszövi azok motívumait, ugyanakkor újabb verstípusokkal is bővíti költészetét. Jelentős könyvvvel állunk szemben, mind a Várady-oeuvre, mind pedig a jelenkori magyar irodalom egésze szempontjából. A kötet fő témája az idő és az emlékezés, gesztusa a visszatekintés és az önkomentáló értékelés, legfontosabb motívumai pedig az irodalom és a barátság.

Míg *A rejtett kijárat* elrendezése határozottan különbséget tett a primer, illetve komoly költészetnek tekintett művek és az „alkalmi versek, köszöntők” között, amennyiben előbbiek a könyv élén, utóbbiak pedig a végén, a műfordítások és a prózai szövegek után, az „egyebek” között kaptak helyet, addig a *De mennyire* nem él ezzel a rendező elvvel. A gyűjteményes kötet tehát, mint egy klasszikus „összegyűjtött művek” kiadás, elválasztotta a komoly darabokat a játékosaktól, ezzel szemben az új könyv az anyag másfajta elrendezése által megmutatja, hogy az alkalom és a barátság mennyire fontos műzsái Várady Szabolcsnak. A *De mennyire* felépítését a következőképpen írhatjuk le. Az első ciklus (*Vagy megvolt valóban*) a költő életének revüje, a gyerekkortól kezdve az értelmiségi ifjúkoron át fontos barátok haláláig és a *Holmi* megszűnéséig. A másodikban (*Ha ott is: itt*) kaptak helyet a köszöntők, melyek között található olyan játékos darab, mely *A rejtett kijáratban* bizonyára az „egyebek” közé tartozott volna (ilyen a ciklus élén álló alkalmi etűd, a Kántor Pétert köszöntő, közös étteremlátogatást javasló *Aprópó 60*), és olyan összetettebb költemények, mint a *TD – 80*, mely nemcsak köszönti Tandorit, hanem szövegeik párbeszédét is színre viszi, s reflektál is erre. A második ciklusban olyan emlékvers is található, mely a lírai szubjektum helyzetét is mérlegeli, s így az első ciklusban is szerepelhetne (*Költők, sírok*), s itt olvasható a prózában és versben írt elbeszélés (*EP-vel Vilenicában*), mely talán azért nem a könyv első egységébe került, mert a lírai hős identitása, élettörténete szempontjából nem olyan meghatározó, mint az ott olvasható darabok. De találunk itt *Lator-centót*, Weöres Sándor költészetét megidéző sorozatot, melyben komolyság és játékoság elválaszthatatlanok, és Arany János-apokrifot – mindez a költő lírai hagyományértéke miatt fontos. A harmadik ciklus talált szövegek egyetlen sorozatából áll (*Egy év cserepei*), a negyedik (*Ameddig, addig*) pedig a kötet legvegyesebb egysége, melyben Várady Szabolcs újabb álomversei mellett találunk *Úttörőindulót*, Shakespeare-remixet, anekdotikus barátság-verset, és végül antik versformában és műfajban írt, parádés kötetzáratot. A kötetkompozíció állítása, hogy mindaz, ami itt olvasható, függetlenül műfajtól és hangütéstől, szerves része ennek a költészetnek.

Ahogy a ciklusok, úgy a kötet címéről is elmondható, hogy Várady hú maradt önmagához: a *Ha már itt vagy* és *Hátha nem úgy van* címekre rímelő *De mennyire* azon könyvcímek közé tartozik, amelyeket nehezen lehet mondatba illeszteni a „című kötet” vagy hasonlók beiktatása nélkül. A cím összefügg a kötet egyik alapvető vonásával, a dialogikussággal. A „de mennyire” magabiztos közlés, mely valójában csak egy párbeszéd összefüggésében értelmezhető megerősítő állítás. A kifejezés a kötet második versében szerepel először, az emlékezés kérdéséhez kapcsolódóan: „Verára emlékszel? De mennyire!” (*Mondd csak*; 8.) A könyv végén olvasható, alcíme szerint rekapitulációként működő *Vagy megvolt valóban* visszakérdézésé alakítja a mondatot: „[...] emlékszel? Emlékszem. De mennyire?” (80.) A kötet címe az élőbeszéd tartományába sorolja ezt a versanyagot, s erre rímelt az utolsó vers is, mely a *Sermo* (‘beszélgetés, élőbeszéd’) címet viseli, s melyben Horatius hexameterben írt verseiről szólva hangzik el, hogy azokban a költő beszél, nem pedig dalol. Az élőbeszéd azonban, ahogy a fenti áttekintésből is látszik, csak az egyik rétegét jelenti a kötet poétikájának.

A címben is megmutatózó dialogikusság legalább három vonatkozásban tetten érhető a kötetben: szövegszervezési módként, megszólított alakokkal folytatott, dialógusszerűen működő beszédként és a versek egymás közötti párbeszédékként. Váradynál gyakran a monológok is a dialógusok sajátos változatainak tűnnek. A kötet első verse úgy kezdődik,

mintha egy beszélgetésbe kapcsolódna bele (ez a természetes fesztelenség korábban nem feltétlenül volt jellemző vonása Várady lírájának): „Hogy is hívják azt a kis dán falut?” (*Kaliforniában egy dán falu*; 7.), de azután úgy épül fel, mint az emlékező szubjektum önmagával folytatott magánbeszéde. A nyitó kérdés megismétlődik a szöveg zárlatában, mely három reflexiós szintet tartalmaz: „De hogy hívják azt a kis dán falut? / Megírtam ezt a verset, vége van. / Hová tegyem, ha majd eszembe jut?” (7.) Az első kérdés visszautal a vers elejére és kommentálja a költeményben lezajló mentális folyamatot, az emlékezés tökéletlenségét állapítja meg. Ezt tekinthetjük a lírai beszéd önreflexív alakzatának. Az ezután következő kijelentés az alkotási folyamatra utal, a lírai alanyt pedig költőként azonosítja. A verset záró kérdés végül a filológiai mozzanatot jeleníti meg, összekapcsolva az emlékezés folyamatával: a beszélő itt a vers, illetve a (később megtalálendő) név helyére, elhelyezésére kérdez rá. Azt a tevékenységet idézi ez meg, amelyet a már említett *Lapzárta* így ír le: „Most akkor ezzel mi legyen? / És egyáltalán, hova tettem? / Nagyon el tudnak keveredni. / De úgyszincs hely” (23.). Az itt felvillantott szerkesztői munka mások szövegeire irányul, míg a kötet nyitó költeményében a saját verset illető bizonytalanság fejeződik ki, összekapcsolódva azzal a nyitottsággal, mely az emlékezetben később még esetleg visszatérő információval függ össze: a versnek vége van, de az emlékek közötti kutakodás nem zárul le.

A kötet második darabja, a már idézett *Mondd csak* billeg a párbeszédeség és a párbeszédet imitáló belső beszéd között. A harmadik vers átvitt értelemben párbeszédet folytat, pontosabban perlekedik ezzel: egy filológiai műfaj, illetve szövegtípus, a hibákat regisztráló *Errata* címet viseli, és az emlékezet korrekcióján alapszik. A *Mondd csak*ban ezt olvasuk egy motorversenyéről, melynek a beszélő a gyermekkorában volt nézője: „Oldalkocsiban a Gaálék vezetnek, / férj, feleség”, a javításokat közlő versben pedig így értesülünk: „De honnan vettem, hogy a felesége? / [...] / Gaál Ferencnek / Rusznyák a párja” (9.). Az emlék felülvizsgálata tudós tevékenységet jelent, a lírai alany az egykori *Autó-Motort* lapozza fel, hogy ellenőrizze, jól emlékezett-e.

A *Mondd csak* kérdését idézi meg a Szőnyi Ferenc emlékének ajánlott *A szerdai ebéd*: „Mondd, hogy hívják, és hova lett, / akit legelőször szerettünk?” (17.) A „mondd” lehetne az önmegszólitás szava is, de a „szerettünk” többes száma miatt már a vers elején megképződik egy társaság, s a megszólítottat a két első személyű igealak közelsége miatt mint ennek egy tagját is azonosíthatjuk. A vers azonban hamar kicsúszik ebből a szerkezetből, és olyan monológként működik, melynek én-je egy közösséggel megélt emlékeit idézi fel. A kétszer elhangzó „hol van” kérdés az elmúlás megéneklésének villoni mintájához köti a verset. A vers beszélője a kifejezés harmadik előfordulásakor, a vers utolsó sorában nemcsak a frázis idézet voltára mutat rá, hanem egyszersmind távolságot is tart tőle: „de a tavalyi hó, az ugye hol van?” Az élőbeszédet megidéző „ugye” azt implikálja, hogy ez olyan kérdés, amelyet már nagyon sokszor feltettek, s amely csak idézetként értelmezhető. Miközben a vers érzékeny az elmúlt idők és a költészet közötti összefüggésekre, a hajdani idők pincérnőinek ez a balladája reflektálatlanul viszi színre a lírai megszólaló macsóságát (különösen az itt idézett rész első felében): „És hol van, aki két példányban is volt, / a ruhatárban az egyik iker, / de még szebb volt, aki az italt, előtelt, / a levest és a kávéhozta – Betti! / [...] / a pultos Csilla és a szőke Csilla, / Melinda (az a dekoltázs!), Alexa; / nem hiába izgultunk évekig, / Ildikóéknál meglett a gyerek, / Editke Rómában próbált szerencsét, / és Valentina, utolsó szerelmünk / pörgősebb helyen működik tovább, / nem hozza már a whiskyt ráadásnak” (17.). A férfi nézőpontjának ez az artikulálása egyébként nem párhuzam nélküli a kötetben. A hetvenedik évhez érő nemzedékéhez kapcsolódik Várady Szabolcsnak a következő verse: „felbukkan a kanyarban / Erdélyi tanárnő. Vagyis hogy az Ági. / [...] / Hagyjuk is ezt, hogy hetven meg tanárnő / a kollégáknak és a tanítványoknak. / Én leragadtam annál, / hogy az Ági a legjobb csaj a filozó-

fia szakon, / ahova én csak vendégségbe járok. / Az idő rajta is fog, de szerencsés / a fogás: szakácművészete / az első egybesült marhahústól / (összes fogam napokra kilazult a helyéből) / a lelegebb sóletek mennyei magasába / hatolt fel” (*Köszöntő helyett magánjelleg*; 34.). A szakácművészet konkrét és metaforikus értelme közötti billegés (a nő mint a gasztronómia mestere és a női test mint az idő szakácművészetének tárgya) a versben egyébként név szerint említett Petri György költészetét idézi meg.

A dialogikusság összefügg azzal, hogy Várady Szabolcs költészetében rendkívül magas a konkrét személyeket megszólító versek aránya – ez antik mesterével, Horatiuszal rokonítja. Az egyik legjelentősebb darab ezek között a Lakatos Andrásnak ajánlott *Kitépelt lapok*, mely egyszerre portré, egy nemzedék és egy baráti társaság (ön)értelmezése, és nagy halálvers. Amit Petri úgy nevezett, „korhangulat, belterj”, az Várady Szabolcs költészetének kezdetétől meghatározó témája. Első kötetében megjelent – és második könyvébe is átemelt – versében, a *Verses levelezőlapok*ban ezt így fogalmazta meg: „hibátlan disztichonokban / magánjellegű epigrammát / szerkesztve megkísértem a latin / eleganciát vagy – s remélem / nektek is örömetökre – tiszta / rímbe vagy ravasz asszonánca / foglalom a neveteket, e visszás / kor ellenében és szórakozásképp” (*A rejtett kijárat* című kötetből idézem: Budapest, 2003, 21.). A poétikai artisztikum programja összekapcsolódik itt a témák megjelölésével, magyarázatként pedig a történelmi háttér, illetve a társadalmi-politikai valóságtól való elhatárolódás szolgál. Várady költészete kezdetétől nem politikus költészet: nem közéleti, de közérzeti, apolitikusságában áll a politikája – a magánélet bonyodalmaira való reflektálása révén egy kor hangulatának szociológiai és lélektani analízissel felérő lenyomatát adja.

A *Szilveszter*, a *Téged szeretlek* és az *Emléksorok egy régi felsülésre* a mostani kötetben a hatvanas évek fiatal értelmiségének azokat a privát gyötrődéseit idézi meg, melyek többek között az egyik leghíresebb Várady-versből, a *Székek a Duna fölött*ből is ismerősek lehetnek, s melyeket a *Kitépelt lapok* is érint. Egészen sajátos etikáról és logikáról olvashatunk a *Téged szeretlek* című versben, mely távolról Petri Sára-verseire emlékeztet (azzal a különbséggel, hogy itt a nő beszél): „Téged szeretlek, és éppen ezért / maradok ómellette – mondta. – Azt a kettős / bűnt nem követhetem el, hogy / nem szeretem, és még ott is hagyom” (*Téged szeretlek*; 14.). A megidézett időszak történelmi és irodalomtörténeti távlatot kap Várady Szabolcs új kötetében: „Mindenki elaludt hajnal felé, / csak én ültem, jobb híján a fürdőszobában / a kád peremén, és vártam a reggelt, / hogy végre hazamehessek, elkezdni / a kietlennek ígérkező évet, / azt, amelyik majd későbbi barátom / híres versének zárószava lett, / a 'kilencszázhatvanegyediket” (*Szilveszter*; 13.). Ahogy a korábbi Várady-versekben hangsúlyosan Vas István, az újabbakban többek között Petri és Fodor Géza alakja játszik különböző összefüggésekben fontos szerepet, s persze Réz Pál, akinek a költő már első kötetében is verset ajánlott. De ha ide soroljuk Tandorit és Orbán Ottót is (és még gyarapíthatnánk a névsort), akkor látszik, hogy ebben a költészetben sajátos irodalomtörténetet is kapunk, melyben a poétikai kérdések mellett a magatartásformák és alkatok vizsgálata éppúgy szerepet játszik, mint az álomleírás vagy éppen az anekdotikus elbeszélés mód. Kevesen tudnák versben úgy összekapcsolni az anekdotikus perspektívát és az önprezentációt, irodalomtörténetileg releváns adatokat is szolgáltatva, mint Várady Szabolcs teszi az *EP-vel Vilenicában* című szövegében.

Az anekdotának is csak forgácsai jelennek meg a kötet egyik legérdekesebb darabjában, az *Egy év cserepei. Beérkezett üzenetek* című versben, mely önálló ciklust alkot. A kötetben a cikluscímeknek megfelelő helyen, az üresen hagyott 48. oldal melletti 49. oldal tetején ez olvasható: *Egy év cserepei*, a vers fölött pedig, az 51. oldalon, ez áll: *Beérkezett üzenetek*. (Az első közlésben, az *Élet és Irodalom* 2018. szeptember 28-i számában az előbbi a vers címe, az utóbbi az alcíme volt.) Talált tárgyakból, elektronikus levelezés során kapott üzenetekből áll össze ez a sorozat, mely nemcsak a digitális kor atmoszférája, a legkülönbözőbb

nyelvi világok felvillantása miatt érdekes, hanem azért is, mert ezek a mondatok összefüggéseiből kiragadott fragmentumokként úgy képesek rámutatni arra az áramlásra, amelyvel az információtechnika világában – és nem mellesleg: az életben – szembesülünk, hogy egyszersmind költői minőség tud létrejönni. Néhány darab mutassa be itt, milyen hatása van a különböző nyelvi funkciók, valamint a tragikus, a humoros, a banális és a nonszensz keveredésének: „Ugye nem írtál nekem levelet / angolul, melyben arra kérsz, valljak színt, / hogy barátodnak tekinthetsz-e?” (51.) „Még mindig gyönyörű a tél, / reggel az óriási narancsvörös korong / lassan emelkedett az ablakom előtt, / de nagy hideg van, sok mádareleség fogy.” „Gerincserv, ráncsimítás, porcsérülés.” (52.) „S valahogy Önhöz lett bizalmam. / Az unokatestvérem verseit / olyan »szakértői szemmel« esetleg elbírálná...” „Rossz hír, tegnap meghalt Békés Pali.” (53.) „Csak Béla ül kitartóan a teraszon, / esőkabátban a falhoz húzódva, / egy kis könyvvel – a nagyobb már elázna” (56.).

Ahogy fentebb már szó volt róla, apolitikus költészet a Várady Szabolcsé, amelynek a polgári életformával békésen megférő művészi lét az alaptapasztalata (ennek pontos lenyomata a *Cirkusz* című vers, mely egy Aba-Novák-hamisítvány leírása, egybefonva a gyerekkor rajzával). A *Szomorú vasárnap* című átirat azonban a maga tragikusan játékos módján politizál, és pontosan ragadja meg sokak tapasztalatát 2018. április 8-ával kapcsolatban. De a *Lapzárta* című vers (23.) záró sorát is értelmezhetjük közéleti síkon: „Jó reggelt vagy jó éjszakát?” (A vers utolsó két sorát az eredeti közléskor beljebb szedték, ami tipográfiaiilag a tizennégy soros, versszakokra nem tagolt vers esetében a shakespeare-i szonett formáját idézi meg. Ez most elmaradt, a verssorok nyomdailag egy tömböt alkotnak, amit nem érzek indokoltnak.) Ez az elköszönés persze elsősorban a szerkesztéstől búcsúzó lírai alany bizonytalanságára vonatkozatható; ahogy az utolsó előtti sor térbeli szempontból, ez idő-metaforával írja le a *Holmi* megszűnéséhez kapcsolódó érzéseket. Ugyanakkor mint a folyóirat legutolsó közleménye párbeszédet folytat Vörösmarty Mihály *Mi baj?* című versével, mely a *Holmi* legelső közleménye, az 1989. októberi szám nyitó szövege volt. Ebben fogalmazódik meg az a gondolat, hogy ha a nemzet mindent eltékozol és elveszít is, lelkét nem szabad áruba bocsátania. A záró strófában hangzik el a következő figyelmeztetés: „Ha ezt is eladod, / Jó éjszakát, / Nincs isten, aki le / Tekintsen rád”. Ehhez látszik kapcsolódni Várady kérdése, mely jelzi, hogy a politikum és a történelmi látásmód, ha közvetetten is, ebbe a költészetbe is beszüremkedik.

A *De mennyire* akkor nyújtja a legnagyobb olvasmányélményt, ha egészében olvassuk el. A könyv befejezése kiemelkedően fontos a kompozíció szempontjából. A már említett „rekapituláció”, a *Vagy megvolt valóban* a negyedik ciklus és egyben a kötet utolsó előtti verse, és az első, szintén *Vagy megvolt valóban* című ciklus sajátos összefoglalása, mely – mondjuk egy romantikus film záró képsoraihoz hasonlóan – felidézi a versekben megjelent eseményeket. Első sora szó szerint megismétli a kötetnyitó vers első mondatát: „Hogy is hívják azt a kis dán falut?”, utána viszont a gyorsítás ironikus gesztusával villantja fel az egyes versnarratívákat, illetve motívumokat, melyek ugyanakkor nem nélkülözik az elmúláshoz kapcsolódó tragikumot. A Réz Pál betegségének és haldoklásának szentelt *Öreg barátom* „összefoglalása” után következik a Réz Ádám emlékének címzett *Egy jó nap* rekapitulációja. Az „eredeti” versben a térbeli értelemben vett keresést, a kötet egyik fő motívumát Várady így kapcsolja össze a barátokkal együtt töltött nap kivételességével: „Mentünk – hova, hol fogom megtalálni? / Valahol ugye meg kell lennie, / mert ami egyszer végbement, / mondja WS, a mester és manó, / azon nem másít semmi rend, / de nekem most csak annyi van belőle, / hogy ilyen szakadatlanul remek / nem volt nap többé, azt hiszem” (25.). A vers végén aztán újra előjön a nyitó versekből már ismert bizonytalanság mint az emlékezés meghatározó jegye: „és most már őt, az öccsét sem tudom, / Sárgaréz, Vörösréz, öreg barátom, / megkérdezni, hogy nem álmodtam-e, / s ha kérdezhetném, emlékezne-e? / Valahol mégis meg kell lennie, / az ébrenlét mit érne nél-

küle?” (Uo.) A rekapituláció mindezt a tömörségével teszi jelentőségteljessé, és azzal az egyszerű megoldással, hogy megfordítja a két elem sorrendjét, a nap kiemelkedő voltának megállapításával fejezve be a szöveget: „Volt egy tündöklő bátyja, egy nap együtt / hol is? mit is? Csak álmodtad? Ki tudja. / Az volt a napjaid legszebbike” (81.). A tragikum és a bizonytalanság helyére itt – így dobja ki az emlékezet rekapituláló gépezete – az ünnepélyesség kerül.

A *Sermo* című, Kórizs Imrének ajánlott utolsó versről először azt hihetnénk, hogy ráadás-ként szerepel a kötetben. A magyar Horatius-fordítások történetének egy fejezetét tárgyaló szatírárt pazar humor jellemzi: „Jött egyszer Deve – nézz oda, éppen az ő neve nem fér / jól el a hexameterben! Apolló bünteti ezzel, / mert nyalogatta a Rákosiék valagát? – cseri Gábor” (83.). Fontos szerepe van a versben a lábjegyzeteknek. Az első egy Kardos G. György-hasonmással való találkozáshoz tartozik, és egy hasonló történetet mesél el párhuzamként, melyben viszont egy Pilinszky-hasonmás játszik szerepet – majd ehhez kapcsolódik egy filológiai magyarázat. A második Kórizs e-mailjéhez és Szilágyi János György abban ismertetett véleményéhez ad magyarázatot, majd visszaütal a vers elejére. De a játéknak itt nincs vége. Szóba kerül ugyanis Meller Péter Horatius-fordítása, és a vers beszélőjének eszébe jut, hogy az ő lakóhelye Solvang volt. „Fény gyulladt: Kalifornia, '88 tele – úgy van!” (84.). Vagyis annak inszcenírozását látjuk, hogy a kötet elején feltett kérdést ebben a szövegben sikerült megtalálni. Így teremt Várady Szabolcs szerves narratívát a kötet sokszínű anyagából. Az utolsó sorral pedig nem a kötet elejére utal vissza, hanem sokkal messzebbre, első könyvének egy fontos darabjára. A *Ha már itt* *valyban* olvasható *Horác* című versének zárata így szól: „Isten éltesen, ez a vodka nem rossz, / Flaccus, öreg csont!” (*A rejtett kijárat*, 41.) Most Horatius (ön)megszólítása, az eltelt évtizedek miatti érzelmi érintettség okán indulatszóval van bevezetve: „Aztán ment le a nap, és ment ki a név a fejemből. / Ez legalább meglett, nem igaz? Jaj, Flaccus, öreg csont!” (85.)